

voegd aan de staf van het concentratiekamp Dachau waar hij 'de eigenaardigheid (had) om telkens als een (gevangene) op het stoeltje (tegenover hem) plaats nam, een kromgebogen speld, in de zitting verborgen, met een ruk omhoog te trekken'¹ – en tijdens zijn werkzaamheid in Nederland 'bespaarde (hij) zich vaak geen moeite om predikanten of hulppredikanten in vrijheid te krijgen, waar hem dat mogelijk was', aldus de geschiedschrijver van de Hervormde Kerk, ds. Touw.² Ds. Delleman, de geschiedschrijver der Gereformeerde Kerken, beoordeelt hem even gunstig: een 'goedwillende Duitser'.³ Nu moet, wat zijn interventies betreft, bedacht worden dat de bezetter in de tweede helft van de bezetting eigenlijk de strijd aan het kerkelijk front goeddeels opgegeven had: hij wist dat er niets meer te bereiken viel. In de eerste helft was zijn controle scherper en waren zijn reacties veelvuldiger, vooral wanneer hij contact vermoedde met Londen. Zo had de regering via Radio Oranje op donderdag 26 februari '42 de oproep gedaan, op zondag 1 maart een biddag te houden voor Nederlands-Indië. Die oproep was rijkelijk overbodig. Hij leidde er toe dat de diensten extra-scherp gecontroleerd werden en dat een groot aantal predikanten verhoord en een kleiner aantal in arrest genomen werd.⁴

In totaal werden tijdens de bezetting van de ca. tweeduizend hervormde predikanten honderdzes-en-dertig korte of lange tijd gevangen gehouden; twaalf van hen bezweken in de concentratiekampen. Tot eind '42 vonden negen-en-zestig arrestaties plaats, van de resterende zeven-en-zestig hadden veruit de meeste te maken met werkzaamheden voor illegale groepen. Trouwens, wegens de prediking alléén werden er van de honderdzes-en-dertig slechts ruim dertig opgepakt. Bij de gereformeerden lagen die cijfers opmerkelijk hoger: op ca. vijfhonderd predikanten honderdzes arrestanten en twintig omgekomenen. Van de meer dan vierhonderd rooms-katholieke geestelijken die van hun vrijheid beroofd werden⁵, kwamen negen-en-veertig om het leven. Nadere cijfers bezitten wij alleen voor Limburg: op zevenhonderd priesters zeventig arrestanten (plus dertig ondergedokenen) en zestien die in gevangenschap bezweken.

¹ B. van Genuchten: *Vier jaren achter prikkeldraad. Arrestatie en verdere lotgevallen te Scheveningen, Amersfoort en Dachau (augustus 1942 – mei 1945)* (1957), p. 13. ² H. C. Touw: *Het verzet der Hervormde Kerk*, dl. I, p. 587. ³ Th. Delleman: *Opdat wij niet vergeten*, p. 210. ⁴ *De Dordtse Courant* memoreerde de oproep der regering in een hoofdartikel en een predikant te Zwijndrecht beriep zich daar op, zeggend dat hij zich niet anders had kunnen voorstellen dan dat dat artikel door de Duitse autoriteiten goedgekeurd was. ⁵ Er waren, naar schatting, tijdens de bezetting in het gehele land tussen de vijf-en-veertighonderd en vijfduizend katholieke 'ambtsbedienaren'.